

~ МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ~

УДК 334.02:338.43

DOI:10.32680/2409-9260-2021-7-8-284-285-150-155

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО
СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Тарасевич Н. В., кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2110-7320

Анотація. *Мета.* Метою дослідження є оцінювання міжнародної практики реалізації програм і заходів державної підтримки аграрного сектору економіки та визначення можливостей її використання в Україні. *Методика.* При написанні статті використовувався системно-аналітичний метод; метод порівняння - для визначення причин та ступеню впливу динамічних змін і відхилень; метод угруповань - для систематизації фактичних даних; метод табличного відображення аналітичних даних - для відображення аналітичної інформації. *Результати.* Проаналізовано програми розвитку галузей сільського господарства економічно розвинених країн. Визначено результати аграрної політики економічно розвинених країн в ході реалізації програм щодо державної підтримки сільського господарства. Виявлено змістовне наповнення механізму реалізації аграрної політики в розглянутих країнах, а також виділені ключові напрямки в складі державної підтримки сільськогосподарських виробників. *Практична значимість.* Практична значимість дослідження полягає у визначенні необхідності вдосконалення системи державної підтримки підприємств вітчизняного агропромислового комплексу з метою забезпечення національних інтересів, продовольчої безпеки, підвищення конкурентоспроможності, а також адаптації державної підтримки сільського господарства до міжнародних вимог і стандартів.

Ключові слова: міжнародний досвід, економіка, аграрний сектор, агропромисловий комплекс, державна підтримка, аграрна політика.

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STATE SUPPORT OF THE
AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY

Tarasevych Nataliia, PhD in Economics, Associate professor of the Department of Banking, Odessa National Economic University, Odessa, Ukraine
e-mail: nvt4364@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2110-7320

Abstract. *Purpose.* The purpose of the article is to assess the international practice of implementing programs and measures of state support of the agricultural sector of the economy and identify opportunities for its use in Ukraine. *Method.* the system-analytical method was used; comparison method - to determine the causes and degree of impact of dynamic changes and deviations; grouping method - to systematize factual data; method of tabular display of analytical data - for displaying analytical information. *Results.* The role of the state in the regulation of agricultural and food markets has been determined. The definition of state financial support for the agricultural sector is given as an economic mechanism for regulating the income of agricultural producers, the structure of agricultural production, the agricultural market, intersectoral and inter-farm relations. The system of state support for the agricultural sector, including measures of direct and indirect regulation, is considered. The programs for the development of agricultural sectors of economically developed countries are analyzed: the USA and the European Union. The results of the agrarian policy of economically developed countries in the course of implementing programs of state support for agriculture have been determined. The substantive content of the mechanism for the implementation of agricultural policy in the countries under consideration is revealed, and the key areas in the structure of state support for agricultural producers are highlighted. *Practical importance.* The practical significance of the study is to determine the need to improve the system of state support of domestic agro-industrial complex in order to ensure national interests, food security, increase competitiveness, as well as adaptation of state support to agriculture to international requirements and standards.

Keywords: international experience, economy, agricultural sector, agro-industrial complex, state support, agricultural policy.

JEL Classification: F200, H190, O130, O570

Постановка проблеми. Державне регулювання та підтримка галузей агропромислового комплексу є пріоритетними напрямками економічної політики розвинених країн світу. Ефективність такої політики є важливим фактором благополуччя держави і основою сталого соціально-економічного розвитку. Актуальність дослідження пов'язана з необхідністю вдосконалення системи державної підтримки підприємств аграрного сектору вітчизняної економіки в умовах нових зовнішніх та внутрішніх ризиків, геополітичного тиску,

глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню теоретичних та методологічних засад функціонування аграрного бізнесу та регулюванню аграрної політики країн світу присвячено наукові праці відомих зарубіжних учених: Джон Х. Девіса, Рей А. Голдберга, К. Едвардса, С. Слівінські та ін. У вітчизняній економічній літературі проблеми функціонування аграрного сектору та міжнародний досвід відображені у працях І. В. Бурачек, Н. В. Михайленко [1], М. М. Олашина [2], К. М. Кірічок, А. Д. Кухарука [3], Н. В. Волошанюк [4], Т. Ю. Петрука, Д. К. Семенди, О. В. Семенди [5], Т. І. Сус [6], М. І. Хорунжий [7] та інших науковців.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Впровадження зарубіжного досвіду регулювання аграрного сектору економіки необхідно для стабілізації галузі сільськогосподарського виробництва, дозволяє використовувати сучасні технології, захищати вітчизняного товаровиробника на внутрішньому ринку, стимулювати експорт сільськогосподарської продукції, забезпечувати розвиток виробничої інфраструктури. Тому узагальнення та аналіз міжнародного досвіду необхідне для вдосконалення форм та інструментів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні.

Мета дослідження. Метою дослідження є оцінювання міжнародної практики реалізації програм і заходів державної підтримки аграрного сектору економіки та визначення можливостей її використання в Україні.

Основний матеріал. Сучасні тенденції розвитку багатоукладної аграрної економіки зумовили пошук нових підходів, принципів, методів і форм управління для підвищення конкурентоспроможності та сталого розвитку вітчизняного агропромислового комплексу. Ринкові принципи господарювання сільськогосподарських товаровиробників потребують створення умов, що забезпечують безперервний, стабільний процес розширеного відтворення сільськогосподарської продукції, та вимагають наявності відповідних організаційно-економічних механізмів сталого розвитку агропромислового комплексу у країні. Тому наукова проблема пошуку ефективних форм та інструментів фінансової підтримки аграрного сектора економіки вимагає аналізу та використанню міжнародного досвіду та оцінки можливостей його адаптації в Україні.

Світовий досвід розвитку аграрного сектору економіки свідчить про зростання ролі держави в регулюванні сільськогосподарського і продовольчого ринків. В економічно розвинених країнах аграрний сектор розглядається як система, що повністю не здатна до саморегулювання, а фінансові ресурси, що виділяються на державну підтримку сільського господарства, - як компенсація втрат галузі в умовах нестабільності аграрних ринків.

Державна фінансова підтримка аграрного сектору - це економічний механізм регулювання доходів сільськогосподарських товаровиробників, структури сільськогосподарського виробництва, аграрного ринку, міжгалузевих і міжгосподарських відносин. Система державної підтримки аграрної галузі включає заходи прямого і непрямого регулювання. До методів прямої фінансової підтримки в зарубіжних країнах можна віднести:

- прямі державні компенсаційні платежі;
- платежі під збитки від стихійних лих;
- платежі під збитки, пов'язані з реорганізацією виробництва (виплати за скорочення посівних площ, вимушений забій худоби та ін.);
- субсидії в розрахунку на одиницю площі або поголів'я худоби;
- платежі у вигляді фінансування закупівлі ресурсів для виробництва (субсидії на придбання добрив, хімікатів і кормів);
- фінансування цільових програм і витрат на науково-дослідні роботи.

Інструменти прямої державної фінансової підтримки аграрного сектору використовуються практично у всіх економічно розвинених країнах, проте їх рівень і структура різні. Основною метою прямого фінансування є державне регулювання структури виробництва в сільському господарстві, а також підтримка виробників в районах з несприятливими кліматичними умовами. Найбільша частка прямих платежів в структурі витрат на підтримку аграрного сектору економіки спостерігається в Норвегії, Австралії, США і ЄС. В галузевому розрізі найбільша частка витрат припадає на рослинництво в США, Канаді, ЄС, на тваринництво - в Фінляндії, Норвегії, Швейцарії [3].

До методів непрямої підтримки аграрного сектору відносяться:

- цінове регулювання на ринку продукції сільського господарства і продовольства за допомогою підтримки внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію;
- пільгове фінансово-кредитне забезпечення;
- система пільгового оподаткування, квот і податків на експорт і імпорт продовольства;

- сільськогосподарське страхування.

Найбільш ефективною системою державної підтримки аграрного сектора є система США, де в 2020 році одна третина всіх сільськогосподарських підприємств отримала фінансові виплати в різних формах [8]. Система державної підтримки у США комплексна та різноспрямована.

Першим напрямом є пільгове кредитування. «Закон про сільськогосподарські позики», який був прийнятий у 1916 році, забезпечив формування кооперативних банків, що надають кредитні ресурси фермерським господарствам. На початок 2021 року розмір активів сільськогосподарської кредитної системи США, що забезпечується державою, перевищує 280 млрд.дол. [9].

Другим напрямом є страхування сільськогосподарських ризиків. Акцент в підтримці аграріїв в США сфокусований саме на страхуванні сільськогосподарських ризиків. Це передбачено «Законом про сільське господарство 2014», який скасував так звані «прямі антициклічні виплати».

В США існує кілька десятків різних програм захисту аграріїв. USDA пропонує фермерським господарствам більше шістдесяті різних варіантів прямої і непрямой допомоги, дванадцять з них визначені «Законом про сільське господарство 2018». При цьому 70% державної підтримки витрачається на програму SNAP - продовольчу підтримку населення [9].

Значна частина безпосередньої підтримки сільськогосподарських виробників спрямована на страхування врожаю та мінімізацію сільськогосподарських ризиків - близько 9% від загального бюджету державної підтримки. Наприклад, загалом на реалізацію сільськогосподарського закону 2014 року передбачено понад 900 млрд.дол., на реалізацію закону 2018 року - близько 430 млрд.дол. Дев'ять відсотків від цих сум - це більше 100 млрд.дол. [9].

В рамках державної підтримки агрострахування значно частина коштів витрачається на субсидування страхових платежів фермерів. В середньому держава оплачує 62% платежу. Субсидується страхування більш ніж 100 культур, основні серед них - кукурудза, соя і пшениця. Понад 70% коштів, що виділяються на підтримку страхування та мінімізацію ризиків, отримують фермерські господарства, які вирощують саме ці культури. Система страхування сільськогосподарських ризиків передбачає близько 80% - захист аграріїв від падіння доходу, 20% - від неврожаю.

Третім напрямом є функціонування антиризикових програм ARC та PLC, які спрямовані на мінімізацію втрат від неврожаю або низьких цін на продукцію. Програма ARC (Agriculture Risk Coverage - покриття сільськогосподарських ризиків) передбачає отримання аграріями субсидій, якщо їх дохід з одного акра падає нижче гарантованого рівня. Програма PLC (Price Loss Coverage - покриття цінових збитків) передбачає надання субсидії, якщо середні ціни на пшеницю, сою, кукурудзу та інші агрокультури падають нижче базових. Програми дозволяють фермерським господарствам покривати збитки в розмірі 85% від величини базового покриття.

Основними бенефіціарами державних дотацій в США є великі агрокомпанії. В рамках найбільших програм підтримки агровиробництва ARC і PLC 60% субсидій отримують 10% найбільш великих агровиробників. На частку 15% найбільш аграрних господарств припадає 85% державних дотацій [9].

Наступним напрямом державної підтримки є програми збереження (від родючості ґрунту до заповідних лісів), на які країна витрачає щорічно близько 5 млрд.дол. На субсидування дослідних програм в сільському господарстві - 3 млрд.дол., на просування експорту - більш 1 млрд.дол. [9].

У Європейському союзу існує двоступенева система субсидування сільського господарства. Частина коштів для підтримки аграрного сектору виділяється в рамках так званої Спільної аграрної політики ЄС з бюджету Євросоюзу. Щорічно серед країн Євросоюзу розподіляються сільськогосподарські субсидії майже на 60 млрд.євро (сукупний бюджет агропідтримки на 2015-2021 рр. - понад 370 млрд.євро).

Фінансові ресурси аграрному сектору надаються з двох фондів: Європейського фонду гарантування сільського господарства (EAGF) – переважно це прямі платежі фермерським господарствам, а також Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських районів (EAFRD). Крім того, частина коштів на підтримку аграрних виробників виділяється з національних бюджетів.

Форми державної підтримки сільського господарства в Європі, як і в інших регіонах

світу, не обмежені допомогою аграрному сектору. У країнах ЄС багато уваги приділяється екології, охорони навколишнього середовища та органічного землеробства [9].

Головною специфічною і найвідомішою формою підтримки фермерських господарств в Європі є погектарні виплати, на частку яких припадає до 80% від загального розміру підтримки сільгосподарських виробників. Погектарна підтримка введена в 2013 році на зміну прямим «товарним» виплатам - дотування виробництва конкретних товарів: зерна, молока та ін.

В сучасних умовах фермерські господарства отримують три види загальноєвропейських погектарних виплат: базові субсидії, субсидії за «екологізацію» і субсидії молодим фермерам. На субсидії за «екологізацію» прямує 30% від загального обсягу погектарної підтримки. Необхідно відмітити, що «екологізація» це не право, а обов'язок фермерів, які на п'яти відсотках орних земель зобов'язані застосовувати технології обробки землі щодо захисту навколишнього середовища. Норматив виплати субсидій молодим фермерам - 7%, іншу частину складають базові субсидії.

Крім цього, фермерським господарствам за рахунок бюджету розвитку сільських територій виплачуються доплати за ведення агробізнесу в несприятливих умовах.

Більшу частину погектарної виплат в країнах Європи отримують великі фермери: 80% виплат припадає на частку 20% найбільш великих підприємств. Крім того, виплати нерівномірно розподілені географічно[9].

В Україні діє комплексна система державної підтримки виробників агропромислового комплексу. В сучасних умовах існують п'ять основних напрямків державної підтримки агропромислової галузі економіки з загальним бюджетом в 4 млрд. грн. [10]:

- часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва;
- фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів;
- фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства;
- фінансова підтримка розвитку фермерських господарств;
- державна підтримка розвитку тваринництва і переробки сільськогосподарської продукції.

Основні діючі програми призначені для забезпечення стабільності та передбачуваності державної підтримки сучасного агропромислового комплексу України. Крім основних програм підтримки, передбачається ряд нових програм з бюджетом в 500 млн. грн. [10]:

- державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції, компенсація втрат посівів в Одеській області;
- державна підтримка зрошення;
- підтримка органічного виробництва;
- державна підтримка розвитку картоплярства, нішеві культури.

Верховної Раді України 5 листопада 2020 року був прийнятий Закон «Про внесення змін до Закону України» Про державну підтримку сільського господарства України »та інших законів України щодо функціонування Державного аграрного реєстру і вдосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції» № 985-IX. Документ спрямований на створення єдиної державної інформаційної системи, що містить відомості про виробників сільськогосподарської продукції, їх майнових, земельних, екологічних, трудових, фінансово-кредитних та інших прав для адміністрування державної підтримки (Державний аграрний реєстр).

Також закон розширює коло потенційних отримувачів державної підтримки. Зокрема, передбачається можливість підтримки підприємств, які займаються аквакультурою, ведуть органічне виробництво, використовують зрошення, вирощують овочі, плоди і ягоди. Крім того, вводиться можливість підтримки виробників, які постраждали в результаті надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру [11].

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження можна зробити висновок, що порівняльна оцінка тенденцій у державній аграрній політиці країн світу сприяє використанню їх досвіду з метою адаптації державної підтримки вітчизняного агропромислового комплексу до міжнародних вимог і стандартів. В Україні державна підтримка аграрного сектора повинна бути спрямована на реалізацію наступних цілей і напрямків: забезпечення високої ефективності виробництва; розвиток сільських територій; продовольчу підтримка найменш забезпечених сімей; забезпечення продовольчої безпеки шляхом всебічної перевірки якості продуктів харчування; охорону навколишнього середовища; розробку і реалізацію

програм в області маркетингу та регулювання; розвиток науки і освіти шляхом проведення досліджень в галузі агропромислового комплексу. В сучасних умовах господарювання необхідно також налагодити та забезпечити системний моніторинг поточного зовнішнього (аналіз зарубіжного досвіду державної підтримки сільського господарства) і внутрішнього (анкетування, інтерв'ювання, фронтальне опитування фахівців, експертна оцінка) середовища господарювання вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників для оперативного коректування аграрної політики держави. Генеральна мета адаптації діючої системи державної підтримки сільського господарства до світових стандартів полягає не стільки в забезпеченні механічного відповідності прийнятим міжнародним зобов'язанням, скільки в недопущення скорочення поточного рівня державної підтримки та якісному розширенні задіяного інструментарію. Сучасні реалії та побажання виробників аграрного сектору створюють умови для запровадження нових інноваційних програм, які забезпечитимуть позитивний ефект для економіки України, будуть користуватися попитом серед аграріїв у зв'язку з відкриттям ринку землі.

Список літератури

1. Бурачек І. В., Михайленко Н. В. Сучасний стан та перспективні напрями розвитку сільського господарства в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 21. С. 134–137. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/27.pdf> (дата звернення: 21.05.2021).
2. Олашин М. М. Аналіз окремих нормативно-правових актів, що забезпечують функціонування аграрного сектору економіки України. *Аграрна економіка*. 2018. Т. 11. № 1–2. С. 23–28.
3. Кірічок К. М., Кухарук А. Д. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності агропромислового комплексу України. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2019. № 13. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/29375/1/2019-13_1-11.pdf (дата звернення: 23.05.2021).
4. Волошанюк Н. В., Сьомка А. К. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2017. Вип. 13. Ч. 1. С. 45–49. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15773/1/АГРАРНИЙ%20СЕКТОР%20УКРАЇНИ.pdf> (дата звернення: 25.05.2021).
5. Семенда Д. К., Семенда О. В., Петрук Т. Ю. Економічні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 106–116. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201810106>.
6. Сус Т.Й. Фінансова підтримка екологічного сільгоспвиробництва в країнах Європейського Союзу. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 59–64.
7. Хорунжий М.Й. Завдання національної аграрної політики на сучасному етапі. *Економіка АПК*. 2014. № 2. С. 22–28.
8. Офіційний веб-сайт Служби економічних досліджень Міністерства сільського господарства США. URL: <http://www.ers.usda.gov> (дата звернення: 03.06.2021).
9. Міжнародний огляд державних дотацій аграріям. URL: <http://www.ers.usda.gov> (дата звернення: 10.06.2021).
10. Держпідтримка АПК 2020-2021: попередні результати підтримки аграріїв України. URL: <https://smebanking.news/ru/29911-agrarii-ukrainy-poluchili-bolee-25-mln-kompensacij-za-priobretennuyu-texniku/> (дата звернення: 15.06.2021).
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державного аграрного реєстру та удосконалення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції: Закон України від 05.11.2020 р. № 985-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/985-20>.

References

1. Burachek, I. V. & Mykhajlenko, N. V. (2018). The current country and promising direct development of the Silskoy state dignity in Ukraine. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, 21, 134–137. Retrieved from <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/27.pdf> [in Ukrainian].
2. Olashyn, M. M. (2018). Analysis of the regulations and legal acts to ensure the functioning of the agrarian sector of the Ukrainian economy. *Ahrarna ekonomika*, 11 (1–2), 23–28 [in Ukrainian].
3. Kirichok, K. M. & Kukharuk, A. D. (2019). Analysis of the economic efficiency of the agro-industrial complex of Ukraine. *Aktual'ni problemy ekonomiky ta upravlinnia*, 13. Retrieved from

https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/29375/1/2019-13_1-11.pdf [in Ukrainian].

4. Voloshaniuk, N. V. & S'omka, A. K. (2017). Agrarian sector of Ukraine: tendencies, sub'kti, prospects of reform. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriiia «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo»*, 13 (1), 45–49. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15773/1/AHRARNYJ%20SEKTOR%20UKRAYNY.pdf> [in Ukrainian].

5. Semenda, D. K. & Semenda, O. V. & Petruk, T. Yu. (2018). The economic aspects of the function of the agricultural enterprises. *Ekonomika APK*, 10, 106–116. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201810106> [in Ukrainian].

6. Sus, T.J. (2013). Financial support of the ecologic agricultural laboratory in the territories of the European Union. *Ekonomika APK*, 10, 59-64 [in Ukrainian].

7. Khorunzhyj, M.J. (2014). Head of the national agrarian policy at the current stage. *Ekonomika APK*, 2, 22-28 [in Ukrainian].

8. Service of Economics Advocates of the Ministry of the Silk State of the United States. Official web-site. Retrieved from <http://www.ers.usda.gov> (accessed June 03, 2021).

9. International survey of state donations to agrarians. Retrieved from <http://www.ers.usda.gov> (accessed June 10, 2021).

10. State support of agro-industrial complex 2020-2021: preliminary results of support of agrarians of Ukraine. Retrieved from <https://smebanking.news/ua/29911-agrarii-ukrainy-poluchili-bolee-25-mln-kompensacij-za-priobretennuyu-texniku/> (accessed June 15, 2021).

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). About modification of some laws of Ukraine concerning functioning of the State Agrarian Register and improving state support for producers agricultural products (Act No. 985-IX, November 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/985-20> [in Ukrainian].